

2. Боришевский М.Й. Виховання самоконтролю в поведінці учнів початкових класів. – К.: Радянська школа, 1980. – 143с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.– 376с.
4. Лында А.С. Дидактические основы формирования самоконтроля в процессе самостоятельной учебной работы учащихся. – М.: Просвещение, 1979. – 358с.
5. Малихіна О.В. Мотивація учіння молодших школярів. – К.: Навчальна книга, 2002. – 304с.
6. Осницький А.К. Саморегуляція діяльності школьника и формирование активной личности. – М.: Знание, 1986. – 80с.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002. – 368с.

УДК 37.035: 379.85 (045)

Ю.Б. Кан

ВПЛИВ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто туристсько-краєзнавчу діяльність як педагогічну форму, що забезпечує сприятливі психолого-педагогічні умови для виховання культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи.

In the article it is considered a tourist and regional natural history activity as an educational form providing favourable psychological and pedagogical conditions for culture education of interpersonal interaction of middle school pupils.

Актуальність проблеми. Серед великого комплексу завдань, які стоять на сьогоdnішньому етапі перед українськими суспільством, державою та школою, виховання підростаючого покоління без сумніву вважається одним із найбільш важливих. Зростання у сучасному суспільстві прагматизму, нівелювання соціально значимих та морально-ідейних орієнтирів значно знизили в середовищі учнівської молоді вагу таких цінностей, як інтерес до навчання, культура взаємовідносин, почуття патріотизму, повага до старших тощо.

Концептуальні підходи щодо модернізації вітчизняної освіти, які відображені в багатьох нормативних актах [1-3], визначають виховання як першочерговий пріоритет у системі загальної освіти, органічною складовою педагогічної діяльності в цілому [4-5]. Тому найважливіші педагогічні завдання – формування у школярів духовності і культури, громадянської відповідальності та толерантності, ініціативності та здатності до успішної соціалізації – варто розглядати, на нашу думку, як основу для удосконалення культури міжособистісної взаємодії учнів, як умову побудови громадянського демократичного суспільства. Так, згідно Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти "формування особистості – неперервний і виключно складний процес, де діє багато факторів, на основі яких розкривають потреби, інтереси, нахили, здібності... Розвиток особистості здійснюється у процесі її соціалізації, виховання і саморозвитку Соціалізація є одним із пріоритетних її напрямів, під яким розуміється засвоєння індивідом соціального досвіду, цінностей, норм, установок, які властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить. У процесі соціалізації він активно входить у систему соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду" [2]. В концепції позашкільної освіти варто виділити соціокультурний та туристсько-краєзнавчий напрямки, які, на нашу думку, найбільш ефективно сприяють вихованню у дітей здатність до творчого спілкування з більш розвиненими однолітками, вмінню вести діалог, висловлювати свої думки тощо [3: 27-29].

Метою статті є визначення культури міжособистісної взаємодії учнів як актуальної педагогічної проблеми та аналіз соціально-психологічних умов туристсько-краєзнавчої діяльності як сензитивної форми для її вирішення.

Методи дослідження. У процесі вивчення проблеми використано комплекс методів: *теоретичні* – критичний аналіз фахової літератури; синтез різнопланових знань, що стосуються об'єкту дослідження, їх систематизація та порівняння – дали можливість визначити та узагальнити матеріали роботи, спрогнозувати удосконалення процесу педагогічного впливу; *емпіричні* – узагальнення власного досвіду та результатів діяльності фахівців, що працюють у даному напрямку; спостереження.

Стан розробленості проблеми в професійно-педагогічній теорії та практиці. Аналіз публікацій з проблеми показує, що над вирішенням різних навчально-виховних аспектів у системі туристсько-краєзнавчої роботи займалися ряд науковців: М.Ю.Костриця, В.В.Обозний, М.П.Крачило, В.В.Остапчук, М.Б.Биржаков, В.С.Серебрій, Ю.А.Грабовський, А.Л.Шипко, Т.С.Вайда, О.І. Папанов, С.П.Фокін, Л.М.Устименко, Г.М.Гуменюк, О.В.Тімець, В.В.Лопатинська та ін.

Разом із тим, на основі наших спостережень та критичних відгуків науковців, представників різних верств суспільства у сучасних умовах спостерігається відсутність комплексних, цілеспрямованих зусиль, спрямованих на підвищення моральності та культури серед різних верств населення (і в першу чергу серед підростаючого покоління), які створювали б позитивний громадський резонанс від результатів навчально-виховної діяльності органів освіти.

Результати дослідження та їх інтерпретація. Туризм (туристсько-краєзнавчий рух) набуває останнім часом все більшої популярності серед учнівської молоді, про що свідчить зростання кількості підлітків, залучених до цієї справи. Туристсько-краєзнавча діяльність розуміється нами як інтегративна та складова позааудиторна форма навчально-виховного процесу в системі загальноосвітньої школи, яка сприяє вибору та використанню оптимального комплексу психолого-педагогічних умов і засобів всестороннього впливу на особистість учнів навчальних закладів, у тому числі й на управління процесом формування їх культури міжособистісної взаємодії.

У сучасних умовах в Україні необхідно перебороти суперечності між недостатнім розвитком різних форм туризму як потенційного ефективного засобу виховання та навчання, і значно збільшеними потребами учнівської молоді в активному відпочинку внаслідок росту інтенсивності навчального процесу, потребою в ширшому застосуванні практичних форм з метою апробації учнями власних сил, недостатнім використанням педагогами, керівниками туристсько-краєзнавчої роботи педагогічних можливостей туристських походів, подорожей, екскурсій для удосконалення виховної роботи з дітьми.

Туристсько-краєзнавча робота як педагогічний засіб і форма виховання особистості, на думку А.А.Берга, сконцентрувала основні гуманістичні ідеї соціальної педагогіки: природовідповідність виховання, наочність у пізнавальній діяльності, гармонійний розвиток і виховання особистості [6: 1, 60]. Розглянемо можливості туристської діяльності щодо формування якостей учнів основної школи як важливого компоненту їх культури міжособистісної взаємодії.

На виховання учнів впливають різнопланові життєві обставини, ситуації, котрими так багата туристсько-краєзнавча діяльність, переборення перешкод як внутрішніх (лінь, страх тощо), так і зовнішніх (природних небезпек)). Вихід із складних ситуацій належним чином вимагає високого рівня міжособистісної культури дитини, під котрою ми розуміємо інтегральне особистісне утворення школяра основної школи, яке характеризує засвоєння ним моральних цінностей, норм, принципів, моделей поведінки, прийнятих у суспільстві, а також здатність органічно і послідовно втілювати їх у міжособистісній взаємодії. Основними компонентами зазначеної культури є когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний і регулятивний компоненти, що перебувають у єдності, системності, утворюючи тим самим певну цілісність.

Туристсько-краєзнавча діяльність надає школяреві широкі можливості для вирішення не тільки складних організаційних моментів, а й поряд з цим залучає до великої щоденної педагогічної роботи, виховуючи та тренуючи найменш підготовлених до здійснення мужніх, вольових та соціально значимих вчинків. Тому перш за все тут повинна бути налагоджена психолого-педагогічна підготовка, яка знімає бар'єри зневіри у власні сили – проведення методичного аналізу подібних чи змодельованих екстремально-соціальних (міжособистісних) ситуацій сприятиме ефективному сумісному (колективному) пошуку виходу із них у майбутньому.

Туристсько-краєзнавча діяльність в системі загальноосвітньої підготовки учнів повинна охоплювати всю сукупність їх функцій і обов'язків у суспільстві, а також бути сфокусованою на розгляді тих моментів життєдіяльності, які викликають проблеми, труднощі, невдачі. Якості, які можна при цьому розвивати і формувати шляхом навчання та тренінгів, необхідно враховувати при розробці та моделюванні у туристському поході – створення спеціальних ситуацій з обов'язковим включенням їх у систему міжособистісної взаємодії. Моделюючи прості соціальні ситуації під час туристського походу, ми тим самим сприяємо закріпленню у свідомості учнів алгоритмів щодо їх вирішення у подальших життєвих ситуаціях.

Вся навчально-виховна робота у туристсько-краєзнавчій діяльності будується на повному самоуправлінні і основана на похідній та краєзнавчій інструментовці. Змінна система доручень практично включає всіх членів туристської групи у колективну діяльність, сприяє практичному становленню учня як культурної особистості у відносинах із своїми товаришами через самоорганізацію власного життя, виключає ділення учнів на здібних і бездарних, активних і пасивних. Таким чином, туристсько-краєзнавча діяльність в системі загальної освіти учнівської молоді сприяє вирішенню основних проблем кризи освіти, котрі В.С.Лутай виділяє у таких положеннях: 1) постійне зростання відмінностей кожної людини як особистості від інших людей і необхідність врахування цього в педагогічному процесі; 2) необхідність опори на всіх людей, а не на окремих “видатних особистостей”; 3) ріст усвідомленості людиною своєї унікальності, що веде до ускладнення вирішення конкретних проблем [7: 26].

На основі аналізу фахової літератури та нашого досвіду в системі туристсько-краєзнавчої діяльності науковцями та фахівцями-практиками виділяються наступні посади, які забезпечують життєдіяльність групи на основі відповідної культури міжособистісної взаємодії: 1) відділення життєзабезпечення (скарбник, завідувач з харчування, завідувач із спорядження, ремонтний майстер); 2) культурологічне відділення (редактор щоденника і газети, кіно- та фотооператор, культторг, худрук), 3) техніко-тактичне відділення (штурман, фізорг, санітар, синоптик) та 4) головний краєзнавець [8: 11].

Навчальний похід проводиться у формі ділової гри із призначенням тимчасових чергових та залученням максимальної кількості дітей. При цьому широко використовується педагогіка й методика А.С.Макаренка – педагогіка паралельної дії, коли сам колектив групи учнів стає вихователем, організатором і виконавцем поставлених педагогом завдань (Бобрицька Л.І.).

При використанні туристсько-краєзнавчої діяльності з метою формування адекватного ставлення учнів до товаришів ставляться такі основні вимоги: 1) необхідність відповідної комплексної підготовки педагога-інструктора щодо соціально-педагогічного спрямування виховного впливу при проведенні цієї специфічної діяльності; 2) обов'язкова наявність соціально значущої мети туристського походу (природоохоронної, пізнавальної, спортивно-оздоровчої, освітньо-виховної тощо). А.С.Макаренко зазначає, що якщо перед колективом не буде мети, то не можна знайти способу його організації. Перед кожним колективом повинна бути поставлена загальна колективна мета; 3) вияв інтересу в учнів до зазначеної діяльності з точки зору подальшого її використання у соціальній сфері, в майбутнього навчанні чи діяльності.

Важливим аспектом у процесі формування культури міжособистісної взаємодії учнів основної школи є врахування потенційних психологічних можливостей туристсько-краєзнавчої діяльності:

перший етап – мотиваційно-діяльнісний, характерними особливостями якого є передчуття “завтрашньої радості”, уявна подорож по карті, продумування разом із колегами різних варіантів маршруту, підготовка до життя в умовах автономного існування, передчуття романтичних пригод;

другий – діяльнісний, який передбачає безпосереднє переживання радості похідного життя у тісній взаємодії із своїми однокласниками, активне формування дитини на основі міжособистісної взаємодії в естетичному, фізичному, розумовому, емоційному та трудовому відношеннях;

третій – діяльнісно-мотиваційний, який передбачає переживання “вчорашньої радості” у процесі спільної обробки матеріалів та підготовки звіту, налаштування на “завтрашні”, ще більш заманливі та романтичні подорожі у складі колективу своїх товаришів [8].

Завдання педагога з формування усвідомленого ставлення учнів до товаришів полягає у можливості переключення їх наявних симпатій та первинних інтересів на соціально-значеннєві з допомогою бесід, вікторин, конкурсів, співбесід, обговорення конкретних проблем та ситуацій. При цьому, на нашу думку, основними напрямками зазначених заходів повинні бути такі: 1) опора на народну педагогіку, традиції, що є дуже важливим фактором на сьогоднішній час у справі відродження українського менталітету нації; 2) формувати в учнів культуру як невід’ємну складову частину сучасного громадянина; 3) головною формою вияву виховного впливу у туристсько-краєзнавчій роботі повинні бути етичні бесіди та співбесіди, вікторини, конкурси, кросворди (як на стоянках, так і при проходженні самого маршруту).

Висновок. Формування культури міжособистісної взаємодії учнів є актуальною проблемою в системі їх загальноосвітньої підготовки. Туристсько-краєзнавча діяльність як ефективна педагогічна форма повинна зайняти належне місце у сучасній системі освіти. Це дозволить сформувати у підростаючого покоління: 1) нові ціннісні суспільні орієнтації, 2) усвідомлення необхідності вирішення проблемних соціальних питань (налагодження міжособистісної взаємодії), їх вивчення, підготовки й виховання учнів для розв’язання цієї важливої проблеми; 3) потребу внесення особистого суспільно-корисного вкладу у справу розвитку класного (шкільного) колективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 1996. – 16 с.
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблем виховання студентської молоді / За ред. Н.І.Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – С.241.
3. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформаційний збірник Міносвіти України. – 1997. – №7. – С.22-32.
4. Про освіту: Закон України від 23 березня 1996 року №100а/96 –ВР (із змінами та доповненнями) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 09.06.2009: <<http://www.mon.gov.ua/>>. – Загол. з екрану.
5. Про позашкільну освіту: Закон України від 22 червня 2000 року №1841. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 09.06.2009: <<http://www.mon.gov.ua/>>. – Загол. з екрану.
6. Берг А.А. Развитие идей А.С. Макаренко в туристско-краеведческой деятельности современной школы (к 100-летию со дня рождения): Материалы Всесоюзной научно-практической конференции. – М.: ЦДТЭС. – 1988. – Ч.1-2.
7. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: навчальний посібник / Лутай Владлен. – К.: Центр “Магістр–S” Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
8. Практикум по методике туристско-краеведческой работе в школе и профессионально-техническом училище / [Сост. Ю.А.Грабовский, В.И.Таточенко, А.Л. Шипко, С.В. Щербина]. – Херсон: ХГПИ, 1989. – 48 с.